

Міністерство освіти і науки України
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
Навчально-науковий інститут природничих і аграрних наук
Кафедра хімії, географії та наук про Землю

Мельник І. Г.

НАСЕЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Методичні рекомендації до практичних занять і
самостійної роботи здобувачів вищої освіти за
спеціальністю Середня освіта (Географія)

Полтава 2024

УДК 314.117:[911.3:314](072)

Рецензенти:

Яворська В. В. – доктор географічних наук, професор, декан геолого-географічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Корнус О. Г. – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Мельник І. Г.

Населення і розвиток: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи здобувачів вищої освіти за спеціальністю Середня освіта (Географія). Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 60 с.

Методичні рекомендації розроблено на допомогу у вивченні освітнього компоненту вибіркового блоку «Населення і розвиток», що пропонується здобувачам першого та другого рівнів вищої освіти за спеціальністю Середня освіта (Географія). Посібник містить: загальні відомості про курс, навчальну програму, рекомендовану літературу, завдання практикуму та методичні вказівки до їх виконання, завдання для самостійної роботи, глосарій, тести. Може бути рекомендований і здобувачам вищої освіти за спеціальностями «Соціологія», «Соціальна робота».

УДК 314.117:[911.3:314](072)

Затверджено на засідання кафедри хімії, географії та наук про Землю від 09.05.2024 р. (протокол № 9). Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» від 31.05.2024 (протокол № 11).

© Мельник І. Г., 2024 © ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА КУРСУ.....	6
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	9
ПРАКТИКУМ.....	14
Практичне заняття 1.....	14
Практичне заняття 2.....	18
Практичне заняття 3.....	20
Практичне заняття 4.....	23
Практичне заняття 5.....	28
Практичне заняття 6.....	32
Практичне заняття 7.....	34
Практичне заняття 8.....	36
Практичне заняття 9.....	37
ГЛОСАРІЙ.....	40
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	49
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ.....	57
РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ РОБІТ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ.....	58

ВСТУП

Курс «Населення і розвиток» є вибіркоким освітнім компонентом, що пропонується здобувачам вищої освіти за спеціальністю «Середня освіта (Географія)», освітньої програми «Географія». На відміну від традиційних дисциплін, таких як географія населення, демографія, курс «Населення і розвиток» акцентує увагу студентів на ролі населення, його динаміки і структури, демографічних процесів як провідних факторів розвитку суспільства, зокрема – економіки, соціальної сфери, політики, природного середовища.

Мета курсу: сформувати уявлення про взаємодію народонаселення та різних вимірів розвитку суспільства.

Курс націлений на формування в здобувачів вищої освіти таких *компетентностей*:

- 1) розуміння ролі і механізмів впливу демографічного фактору на різні аспекти життєдіяльності суспільства;
- 2) здатність проводити дослідження на належному рівні, здійснювати пошук, оброблення та аналіз різних джерел актуальної інформації про населення, поданої в різних формах (табличній, графічній, картографічній);
- 3) здатність критичного сприйняття та аналізу теорій, концепцій, подій, фактів, поглядів учених;
- 4) вміння робити оцінку, обґрунтовувати власну позицію та пропонувати інноваційні ідеї в питанні регулювання впливу чисельності населення та його структури на різні аспекти життєдіяльності суспільства;
- 5) здатність використовувати набуті знання і вміння в повсякденному житті, сприймати демографічні виклики й відповідним чином планувати свою діяльність, обґрунтовувати свої рішення, вибудовувати власну траєкторію навчання й розвитку впродовж життя;
- 6) здатність колективно або самостійно реалізовувати проекти;
- 7) здатність поводити себе соціально відповідально, приносити користь суспільству для формування стійкого майбутнього на основі реалізації раціональних стратегій демографічного розвитку;

- 8) здатність діяти на основі етичних міркувань та демонструвати толерантне ставлення до інших народів і культур, враховуючи те, що розв'язання демографічних проблем передбачає повагу до стандартів різних цивілізаційних суспільств;
- 9) удосконалення вміння застосовувати цифрові та комунікаційні технології шляхом спілкування на форумі, створення мультимедійних презентацій, використання сервісів, електронних посібників, електронних картографічних джерел, дотримуючись при цьому етичних принципів поводження з інформацією;
- 10) здатність спілкуватися та працювати в команді, вчитися і сприяти навчанню інших, співбудувати знання, використовувати для цього соціальні мережеві навички, обговоренні на форумі різних демографічних питань;
- 11) удосконалення вмінь спілкування державною мовою завдяки усному та письмовому тлумаченню дефініцій, фактів, явищ, теорій, що вивчатимуться;
- 12) удосконалення вмінь спілкування іноземною мовою завдяки використанню англійських навчальних джерел: довідкової літератури, онлайн-перекладачів, відео, сайтів ООН та її підрозділів, зарубіжних публікацій.

У результаті належного виконання програми освітнього компонента *здобувачі вищої освіти зможуть*:

- розуміти зміст ключових демографічних термінів і понять;
- проявляти обізнаність у питаннях теорії демографічного переходу, пояснювати чинники динаміки демографічних процесів та демографічні відмінності між «багатими» і «бідними» країнами;
- вміти оперувати ключовими демографічними компонентами, які змінюються на від локального до глобального рівня і є специфічними для різних сегментів населення;
- розуміти і пояснювати відмінності в темпах демографічного зростання, обговорювати їх вплив на життя, економічний і соціальний розвиток, екологію, на реалії і перспективи регіонів, країни, світу;

- застосовувати методи аналізу та діагностики динаміки та структури населення;
- вміти інтерпретувати демографічні показники і таблиці даних;
- визначати роль і місце України у сучасному світі в контексті демографічних проблем людства, її завдання для формування демографічної безпеки.

Для вивчення курсу не потрібно мати специфічну підготовку. Рекомендовано поєднувати вибірково дисципліну «Населення і розвиток» з вивченням нормативного освітнього компоненту «Географія населення з основами демографії».

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Вступ у дисципліну: актуальність, мета, завдання, методи, інструменти. Поняття «населення» та актуальні питання його вивчення. Джерела демографічної інформації. Демографічні показники: абсолютні та відносні. Показники динаміки чисельності населення.

Тема 2. Населення і розвиток. Поняття «розвиток суспільства». Вплив чисельності населення та її динаміки на розвиток регіонів та країн. Зв'язок між динамікою та структурою населення та його відтворенням. Населення як ринок споживчих товарів та робоча сила на ринку праці. Населення і природні ресурси. Населення і екологія. Зв'язки динаміки чисельності населення та його структури з глобальними проблемами людства.

Тема 3. Демографічні перспективи та доктрини, пов'язані з проблемою росту світового населення. Мальтузіанство і неомальтузіанство та їх критика. Теорія демографічного переходу. Теорія другого демографічного переходу. Теорія епідеміологічного переходу.

Тема 4. Плідність і народжуваність. Дітонародження і потреба в дітях: визначення та глобальні тенденції. Чинники народжуваності. Географічні відмінності в народжуваності. Народжуваність як детермінанта розвитку суспільства. Гендерні

аспекти і рівень народжуваності. Народжуваність і культурні традиції. Етичні та соціальні аспекти використання репродуктивних технологій (сурогатне материнство, екстракорпоральне запліднення (ЕКЗ) та генна інженерія).

Тема 5. Здоров'я, смертність і тривалість життя. Визначення ключових понять. Чинники поганого здоров'я і смертності. Очікувана тривалість життя при народженні як узагальнений індикатор рівня смертності і фактор розвитку країни. Смертність та соціальна нерівність. Вплив пандемій на розвиток суспільства. Вплив війни на здоров'я, смертність і тривалість життя населення.

Тема 6. Міграція і розвиток суспільства. Сутнісні характеристики та неоднозначність поняття «міграція населення». Класифікація міграцій. Фактори міграції. Класичні теорії міграції населення (теорія тяжіння, теорія пропозиції та попиту, теорія інтервенціонізму), сучасні теорії міграції (теорія мереж, теорія життєвого циклу, теорія системного світу). Наслідки міграції для країни виїзду та для країни в'їзду мігрантів. Міграційна політика: цілі та інструменти; державне регулювання міграційних процесів; міжнародне співробітництво в сфері міграції. Вплив міграції на розвиток суспільства (економічний, соціальний, культурний, політичний). Етичні аспекти міграції. Просторові закономірності міграції населення. Прогнози щодо майбутніх тенденцій міграції населення.

Тема 7. Поняття статево-вікової структури населення та її детермінанти. Метод статево-вікових пірамід. Демографічний дивіденд: поняття та умови використання. Країни, що використали демографічний дивіденд. Середній вік населення: глобальні тенденції. Старіння населення та його наслідки: демографічні, економічні, соціальні, політичні. Особливості старіння населення в економічно розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Скорочення «поля дитинства»: виклики для економічно розвинених країн та України. Заходи запобігання негативним наслідкам старіння.

Тема 8. Шлюбно-сімейна структура населення. Шлюб та шлюбна структура населення. Поняття сім'ї та

домогосподарства. Функції сім'ї. Сім'я в постіндустріальному суспільстві. Склад сім'ї та сімейна структура населення як фактори економічного та соціального розвитку. Шлюб і сім'я у просторовому вимірі. Зміни в шлюбно-сімейна структура населення України (оцінка впливу російсько-української війни).

Тема 9. Демографічна політика. Поняття демографічної політики, мета та засоби впливу на населення. Адміністративно-правові, соціально-економічні та пропагандистські методи демографічної політики. Види демографічної політики. Потенційні позитивні та негативні побічні ефекти будь-якого втручання держави в демографічні процеси: нерівність доходів, оподаткування, гендерна рівність, охорона здоров'я та розвиток дитини. Дискусійні питання демографічної політики. Наслідки примусової демографічної політики на прикладі Китаю та Індії. Завдання демографічної політики в Україні в контексті російсько-української війни.

Тема 10. Демографічний розвиток та урбанізація. Міський перехід і міська еволюція. Неоднозначність визначення міста та міського населення, підходи до класифікації. Ускладнення просторових форм урбанізації. Міський спосіб життя. Проблеми міст. Стале місто. Прогнози урбанізації. Велике місто і демографічні процеси.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Гладкий О. В., Ішук С. І. Географія міст. Геоурбаністика. Підручник. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2014. 300 с.
2. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с.
3. Дронова О. Л. Геоурбаністика : навч. посіб. / О. Л. Дронова. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 419 с. URL: <https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2021/04/geourbanistika.pdf>
4. Мельник І. Г. Основи демографії: навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Психологія». Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 127 с.
5. Муромцева Ю. І. Демографія: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 300 с.
6. Палій О. М. Взаємозв'язок демографічного та людського розвитку. *Demography and Social Economy*. 2013, № 2 (20). С. 116–125.
7. Прибиткова І. М. Основи демографії : посіб. для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. Київ : АртЕк, 1995. 256 с.

Додаткова навчальна література

1. Біленко О. В., Горбань С. Ф. Демографічна ситуація в Україні: сучасний стан та основні проблеми. *Ефективна економіка*. №1. 2022. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/80.pdf
2. Голіков А. П. Глобальна демографічна проблема сучасності: стан та перспективи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 8–12.
3. Гукалова І. В., Молікевич Р. С. Історичні аспекти розвитку геодемографії та її інтеграції в медико-біологічні дослідження. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2014. № 1. С. 36–44. URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/122>

4. Доповідь: Ненароджене економічне зростання. Оптимальна модель підтримки народжуваності в Україні. 09.03.2021. Ukrainaan Institute for Future. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovid-nenarodzhene-ekonomichne-zrostannya/>
5. Мельник І. Г. Суспільно-географічні аспекти старіння населення в Україні. *Економічна та соціальна географія: наук. зб.* Київ: КНУ, 2011. Вип. 62. С. 73–85.
6. Мельник І. Г., Панфілова А. П. Глобальна проблема росту народонаселення: остання інтерпретація, тенденції, похідні проблеми, завдання шкільної освіти. Факультет природничих наук: Дні науки – 2023 : зб. матеріалів доп. учасн. наук.-практ. конф./ Полтава. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка : Миргород, 2023 . С. 123–125.
7. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002– 2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ: 2020. 174 с.
8. Панасюк В. М. Вплив демографічного фактору на розвиток соціальної інфраструктури в Україні. *Ефективна економіка.* №10. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6025>
9. Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. *Демографія та процеси відтворення населення.* С. 5–20. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/0/1-pirojkov.pdf?sequence=1>
10. Руденко В. С. Демографічна криза, як ключова загроза соціальній безпеці регіону: сучасний стан, причини, тенденції та шляхи покращення ситуації. *Науковий вісник міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології. Том 2, № 2, 2023.* URL: <https://man.org.ua/nv/index.php/about/article/view/50>
11. Слюсар Л. І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність / НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2021. 180 с.

12. Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. Коментарі експертів. Національний інститут стратегічних досліджень. 24.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>
13. Теорія народонаселення та економічні ідеї Т. Мальтуса. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1785.html>
14. Хомич Л. Проблеми та шляхи оптимізації державного регулювання демографічних і міграційних процесів в Україні. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/30.htm>
15. Шевчук П. Є., Швидка Г. Ю. Закономірності формування статево-вікової структури населення України. *Демографія та процеси відтворення населення*. 2009. № 2(12). С. 39–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2009.02.039>
16. Шушпанов Д. Г. Демографічні та соціально-економічні індикатори здоров'я населення: ідентифікація та використання для політики в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. Вип. 1. С. 153–165.
17. Яворська В. В. Формування геодемографії як нової міждисциплінарної предметної області. *Часопис соціально-економічної географії*. 2014. Вип. 17(2). С. 41–46.
18. Envisaging the Future of Cities. World Cities Report 2022. URL: <https://unhabitat.org/wcr/>
19. Пучок В., Karkovska V., Dziurakh Y., Marmulyak A. Changing trends in Ukraine's demographic security as a key indicator of socioeconomic stability. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 2 (49), 2023. С. 350-360. DOI: 10.55643/fcapt.2.49.2023.4020
20. Lee R. The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change. *Journal of Economic Perspectives*, 17 (4). P. 167–190. DOI: 10.1257/089533003772034943
21. Social Problems: Continuity and Change. URL: <http://open.lib.umn.edu/socialproblems/>
22. Weber H, Sciubba JD. The Effect of Population Growth on the Environment: Evidence from European Regions. *Eur J Popul*. 2018. Apr 9; 35(2). P. 379–402. DOI: 10.1007/s10680-018-9486-0. PMID: 31105504; PMCID: PMC6497702.

23. World Population Prospects 2022: Summary of Results. URL: <https://reliefweb.int/report/world/world-population-prospects-2022-summary-results>
24. Yageman A. Galoustian P. Demography and Economics. Kingston, Ontario: Queen's University Library. 2024. URL: <https://ecampusontario.pressbooks.pub/demographyandeconomics>
25. World Population Policies 2015. United Nations. New York, 2018. 31 p. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.devlopment.desa.pd/files/wpp2015_highlights.pdf

Сайти та Інтернет-сервіси

1. Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO). URL: https://www.who.int/occupational_health/publications/globstrategy/en/index1.html
2. Демографія та соціальна економіка. Журнал. URL: https://dse.org.ua/index_ua.html
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Карти урбанізації світу. United Nations. URL: <https://population.un.org/wup/Maps/>
5. Савчук І. Г. Словник суспільної географії. Електронний ресурс. URL: <https://geohub.org.ua/node/4181> (дата звернення: 08.05.2024)
6. Сайт Всесвітньої організації з питань міст та поселень. URL: <https://unhabitat.org/>
7. Смертність в Україні 2018-2020 рр. (інтерактивна карта) URL: <https://socialdata.org.ua/projects/mortality/>
8. ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН). URL: <https://latifundist.com/kompanii/1044-the-food-and-agriculture-organization>
9. Gapminder. URL: [https://www.gapminder.org/tools/#\\$chart-type=bubbles&url=v2](https://www.gapminder.org/tools/#$chart-type=bubbles&url=v2)
10. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org>
11. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. URL: <https://www.populationpyramid.net>

12. The International Organization for Migration (IOM). URL:
<https://www.iom.int/>
13. Urbanization United Nations Population Division. URL:
<https://www.un.org/development/desa/pd/content/urbanization-0>

ПРАКТИКУМ

Завдання практикуму містять теоретичну і практичну частини. Рекомендовано готуватися до заняття, орієнтуючись на питання, винесені на підготовку та обговорення. Особливу увагу варто звернути на основні поняття і терміни, визначення більшості яких дається у глосарії. Завдання практикуму зорієнтовані на виконання і в аудиторії, і поза класом (домашня робота).

Обов'язковим для кожного здобувача освіти є вибір і виконання впродовж семестру двох досліджень на одну з тем, що пропонуються викладачем (див. «Індивідуальне дослідницьке завдання»). Форми представлення дослідження: презентація в Canva, інфографіка, комбінований варіант (текст + виконана карта) та ін. (приймаються пропозиції від здобувачів освіти).

Практичне заняття 1

Тема: ВПЛИВ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА РІЗНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Мета: сформувані уявлення про роль чисельності населення та її динаміки як важливого чинника розвитку суспільства; отримати досвід аналізу інформації та написання есе.

Компетентності: здатність здійснювати пошук, оброблення та аналіз різних джерел актуальної інформації про населення, поданої в різних формах (табличній, графічній, картографічній); розвиток критичного мислення; уміння робити оцінку, обґрунтовувати власну позицію в питанні регулювання впливу чисельності населення на різні аспекти життєдіяльності суспільства

Основні терміни і поняття: наявне населення, постійне населення, юридичне населення, середньорічна чисельність населення, темпи росту населення, темпи приросту населення

Запитання для підготовки та обговорення

1. Поняття чисельності населення та джерела даних про нього.
2. Показники для оцінки динаміки чисельності населення.
3. Взаємозв'язок динаміки чисельності населення та економіки (ринок праці, державні витрати та ін.).
4. Вплив динаміки чисельності населення на соціальну сферу (рівень життя, освіта, охорона здоров'я).
5. Теоретичні уявлення про зв'язок «населення–довкілля».

Рекомендовані літературні джерела

1. Доповідь: ненароджене економічне зростання. URL: <https://uifuture.org/publications/dopovid-nenarodzhenе-ekonomichne-zrostannya/>
2. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с. Розділ 7. Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку. С. 68–76.
3. Мельник І. Г., Панфілова А. П. Глобальна проблема росту народонаселення: остання інтерпретація, тенденції, похідні проблеми, завдання шкільної освіти. Факультет природничих наук: Дні науки – 2023 : зб. матеріалів доп. учасн. наук.-практ. конф./ Полтава. ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка : Миргород, 2023 . С. 123–125.
4. Мирошниченко Б. Населення Землі старішає. Не вистачає робочих рук. Чи готова до цього світова економіка, і що чекає Україну? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/01/26/681778/>
5. In World in Data. Population and Demographic Change. Population Growth. URL: <https://ourworldindata.org/population-growth>
6. Weber H, Sciubba JD. The Effect of Population Growth on the Environment: Evidence from European Regions. Eur J Popul. 2018 Apr 9;35(2). P. 379-402. Doi: 10.1007/s10680-018-9486-0. PMID: 31105504; PMCID: PMC6497702.

Практичні завдання

Завдання 1. Користуючись інтерактивними даними (діаграмами, картами) сервісу In World in Data (джерело 5) виконати наступне:

1) проаналізувати динаміку чисельності населення та виявити основні тренди; 2) порівняти динаміку чисельності населення в різних макрорегіонах та країнах.

Завдання 2 (на розвиток критичного мислення)

1. Зростання населення може бути потенційним каталізатором економічного розвитку. Чи буде країна зі 100 людьми виробляти більше товарів, ніж країна зі 100 000 людей?
2. Чи призводить економічний розвиток країни до збільшення її населення?
3. Як більша кількість населення може сприяти економічному зростанню?
4. Чи обов'язково збільшення вирубки тропічних лісів є наслідком зростання чисельності світового населення?
5. Спрогнозуйте наслідки зменшення чисельності населення України.

Завдання 3 (домашнє). Опрацювати літературу до теми заняття. Написати есе (до 3-х сторінок) на тему: «Навіщо рахувати населення?».

Поради з написання есе

Есе – це прозовий твір невеликого обсягу і вільної композиції, який виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу чи питання і явно не претендує на визначальне або вичерпне трактування предмета. Мета есе полягає у розвитку таких навичок, як самостійне творче мислення і письмовий виклад власних думок.

Написання есе є надзвичайно корисним, оскільки це дозволяє автору навчитися чітко і грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, використовувати основні поняття, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, ілюструвати досвід відповідними прикладами, аргументувати свої висновки.

Перш ніж почати писати есе, зробіть дослідження теми. Дослідження теми – це не лише збирання інформації; це також розуміння концепцій та ідей, що за ними стоять. Збирайте інформацію тільки з надійних джерел.

Структура есе визначається пропонованими до нього вимогами. Думки автора есе з проблеми викладаються у формі

коротких тез; думка повинна бути підкріплена доказами, тому за тезою слідує аргументи (це факти, явища суспільного життя, події, життєві ситуації і життєвий досвід, наукові докази, посилання на думку вчених та ін.). Краще надавати два аргументи на користь кожної тези: один аргумент здається непереконливим, три аргументи можуть «перевантажити» виклад, виконаний в жанрі, орієнтованому на стислість і образність. Кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки розвитку думки.

Умовна структура есе:

- вступ;
- теза, аргументи;
- теза, аргументи;
- теза, аргументи;
- висновок.

Під час написання есе важливо також враховувати наступні моменти:

1. Вступ і висновок повинні зосередити увагу на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – резюмується думка автора).

2. Необхідними є виділення абзаців, встановлення логічного зв'язку між абзацами (так досягається цілісність роботи).

3. Стиль викладу: есе властиві емоційність, експресивність, художність.

Коли Ваша розповідь готова, перевірте наступне:

Чи відповів я на поставлене запитання? Наскільки зрозуміло і точно я виклав свої думки? Чи природно звучить те, що я написав, чи немає помилок?

Тема для індивідуального дослідження: «Вплив динаміки чисельності населення на один з аспектів життєдіяльності суспільства».

Формат представлення результатів – презентація (сервіс Canva).

Практичне заняття 2

Тема: **ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕОРІЇ ТА ДОКТРИНИ**

Мета: ознайомити здобувачів освіти з основними демографічними теоріями та доктринами; розвинути навички аналізу літератури, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Компетентності: здатність критичного сприйняття та аналізу теорій, концепцій, подій, фактів, поглядів учених

Основні терміни і поняття: мальтузіанство, неомальтузіанство, демографічний перехід, демографічна революція, епідеміологічний перехід, тип відтворення населення

Запитання для підготовки та обговорення

1. Теорія Мальтуса. Мальтузіанство. Неомальтузіанство.
2. Теорія першого демографічного переходу.
3. Теорія другого демографічного переходу.
4. Теорія епідеміологічного переходу.

Рекомендовані літературні джерела

1. Кирилюк Є. М. Сучасні концепції наповнення агропродовольчого ринку та розв'язання продовольчої проблеми. *Агросвіт*. 2015. № 16. С. 3–9. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/16_2015/2.pdf
2. Мезенцева Н., Кондрась Н. Другий демографічний перехід: витоки та концепції. Економічна та соціальна географія: зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 73. С. 51–56.
3. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2005. 583 с. Читати: 4.6. Теорія народонаселення та економічні ідеї Т. Мальтуса. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1785.html>
4. John C. Caldwell. *Demographic Transition Theory*. Springer, P.O. Box 17, 3300 AA Dordrecht, The Netherlands. 2006. 411 p.

5. Lee, Ronald.. The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change. *Journal of Economic Perspectives*. 2003. № 17 (4). P. 167–190. DOI: 10.1257/089533003772034943
6. Zaidi B., Morgan S. P. The Second Demographic Transition Theory: A Review and Appraisal. *Annual Review of Sociology*. 2017. Vol. 43. P. 473–492. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-060116-053442>

Тема для індивідуального дослідження: «Критика демографічних теорій: мальтузіанства та неомальтузіанства»

Практичні завдання

Завдання 1. З'ясувати сутність мальтузіанського та неомальтузіанського поглядів на зростання населення світу. Результати порівняння оформити у вигляді діаграми Венна (взяти за основу один з шаблонів у Canva). Визначити, за що учені критикують теорію Мальтуса.

Довідка. Діаграма Венна – це графічне зображення у вигляді кіл, що перекриваються. Їх використовують для ілюстрації спільних та відмінних рис об'єктів під час їх порівняння. Зразок – на рис. 1.

Завдання 2. Ознайомитись із змістом теорії демографічного переходу. З'ясувати, як ця теорія пояснює відмінності народжуваності в «багатих» та «бідних» країнах.

Завдання 3. Унаслідок другого демографічного переходу постають деякі етичні і соціальні питання:

- а) зміна вікової структури може призвести до соціальних та культурних змін, таких як зменшення динамізму суспільства та зміна сімейних цінностей;
- б) зменшення репродуктивної активності жінок може вплинути на гендерну нерівність;
- в) зростання популярності репродуктивних технологій, таких як штучне запліднення та сурогатне материнство, може призвести до етичних дилем, пов'язаних з правом на життя, гендерними ролями та батьківством.

Висловити свою думку щодо кожного з перелічених пунктів.

Рис. 1. Приклад оформлення діаграми Венна

Практичне заняття 3

Тема: ВПЛИВ НАРОДЖУВАНOSTІ НА РІЗНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Мета: сформувати уявлення про важливість народжуваності як складника демографічного фактору розвитку суспільства; розвинути в здобувачів освіти навички аналізу демографічних даних та їх інтерпретації.

Компетентності: інформаційно-комунікаційна, розвиток критичного мислення, навички аналізу демографічних даних

Основні терміни і поняття: репродуктивний період, народжуваність, плідність, сумарний коефіцієнт народжуваності, загальний коефіцієнт народжуваності, потреба в дітях

Запитання для підготовки та обговорення

1. Народжуваність як соціально-біологічний процес.
2. Коефіцієнти народжуваності.

3. Глобальні тенденції і фактори народжуваності.
4. Регіональні особливості народжуваності.
5. Вплив народжуваності на економіку, соціальну структуру, культуру, навколишнє середовище і т. ін.

Рекомендовані літературні джерела

1. Грішнова О. А., Думанська В. П. Трансформація репродуктивної поведінки під впливом освітніх чинників. Демографія та соціальна економіка. 2010. № 1(13). С. 72–80.
2. Зниження рівня народжуваності у світі пов'язане із секуляризацією та зростанням ворожості до релігії: результати дослідження. *Всеукраїнський собор*. Веб-сайт. URL: <https://sobor.com.ua/news/znizhennya-narodzhuvanosti-u-sviti>
3. Курило І., Аксьонова С. Вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів на народжуваність у періоди невизначеності. Демографія та соціальна економіка. 2023, № 2 (52). С. 21–39. <https://doi.org/10.15407/dse>
4. Мірошніченко Б. Населення України швидко старіє, не вистачає працівників. Чи готова до цього світова економіка і що чекає на Україну? Економічна правда. 26.01.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/01/26/681778/>
5. In World in Data. Population and Demographic Change. URL: <https://ourworldindata.org/>

Практичні завдання

Завдання 1. Опрацювати матеріали (текстові, інтерактивні графічні та картографічні) сайту In World in Data, тема «Коефіцієнт народжуваності» у розділі «Населення та демографічні зміни»: <https://ourworldindata.org/fertility-rate>.

Дати відповіді на запитання

- Чи дійсно в усіх макрорегіонах світу відбувається зниження народжуваності?
- За рахунок яких двох макрорегіонів світу здебільшого забезпечується глобальна народжуваність?
- Які чинники спричинили глобальне зниження народжуваності?

- Якщо кількість дітей на 1 жінку стає меншою, то чому населення світу продовжує зростати?
- Яке місце посідає Україна за показником «сумарний коефіцієнт народжуваності»? Що це означатиме для процесу відтворення населення

Завдання 2. Виконати міні-дослідження та встановити взаємозв'язки між народжуваністю та різними аспектами життя суспільства (рис. 2). Результати надати у вигляді стислих, але переконливих тез (по кожній позиції – не більше 0,3 сторінки тексту). Вітаються приклади з наведеними фактами та посиланнями.

Рис. 2. Вплив народжуваності на різні аспекти життя

Приклад. Зв'язок народжуваності і шлюбності. Шлюбні стосунки, їх форма і міцність безпосередньо впливають на дітородну поведінку. І навпаки, наявність дітей (1+), часто попереджає розлучення. Дослідження в Україні свідчать, що середня запланована всього кількість дітей вища у тих чоловіків і жінок, які ніколи не думали про розлучення (за винятком жінок 20-24, 40-44 років і чоловіків 30-34, 45-49 років). Середня кількість дітей, яку ще планують народити респонденти, більша у жінок, які задоволені своїм шлюбом (за всіма віковими групами, крім 20-24-річних); у чоловіків різних вікових груп співвідношення показників різне, але в цілому вищим є середнє заплановане число дітей у чоловіків, які ніколи не думали про розлучення.

Завдання 3. На запитання «Чи хотіли б ви мати 3 або більше дітей?» молоді люди здебільшого відповідають негативно, пояснюючи, що у них не вистачить статків, щоб «прогодувати» і належним чином виховати дітей. Чому ж у країнах Африки де рівень життя низький, зберігається висока народжуваність (приблизно 5 дітей на 1 жінку), тоді як в економічно розвинених європейських країнах, народжується 1-2 дитини на 1 жінку?

Індивідуальні дослідницькі завдання (на вибір):

- Епідемії і соціальна стабільність.
- Народжуваність і міграція населення: взаємообумовленість двох процесів.
- Вплив культурних норм на народжуваність.
- Що буде зі світовим населенням, якщо і надалі відбудуватиметься зниження народжуваності (прогнози вчених)?
- Війна і народжуваність.

Проблемна ситуація (запрошуємо до дискусії). Еволюційне падіння народжуваності може допомогти зменшити антропогенний тиск на довкілля, що призведе до покращення екологічної ситуації та збереження біологічного різноманіття. Разом з тим, зменшення народжуваності може привести до дефіциту робочої сили, зумовити зниження попиту на товари і послуги. Також виникає ризик зменшення геополітичної ваги країни, погіршення її обороноздатності.

Як збалансувати екологічні, економічні, соціальні та геополітичні наслідки зниження народжуваності?

Практичне заняття 4

Тема: ЗДОРОВ'Я, СМЕРТНІСТЬ, ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Мета: сформувані уявлення про смертність, тривалість життя та здоров'я населення як індикатори рівня і якості життя в країні;

дослідити просторові відмінності в тривалості життя та чинники, що їх зумовили.

Компетентності: навички аналізу демографічних даних; розвиток критичного мислення; розвиток просторового мислення

Основні терміни і поняття: здоров'я, смертність населення, загальний коефіцієнт смертності, передчасна смертність, очікувана тривалість життя.

Запитання для підготовки та обговорення

1. Визначення понять «здоров'я», «смертність» та «тривалість життя».
2. Кількісний вимір смертності та тривалості життя.
3. Чинники (біологічні, соціальні, економічні, природно-екологічні), що впливають на смертність та тривалість життя.
4. Нерівність тривалості життя в світі.

Рекомендовані літературні джерела

1. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с. Розділ 6. Сім'я як об'єкт демографії. С. 59–67.
2. Свінціцький А. С. Здоров'я як важливий чинник державотворення та національної безпеки. Практикуючий лікар. 2013. № 2. С. 7–13. URL: http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/2174/1/ПЛ_2013_2_7-13.pdf
3. Gapminder. URL: [https://www.gapminder.org/tools/#\\$chart-type=bubbles&url=v2](https://www.gapminder.org/tools/#$chart-type=bubbles&url=v2)
4. In World in Data. Life Expectancy. URL: <https://ourworldindata.org/life-expectancy>
5. Life expectancy at birth in Africa as of 2023, by country. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1218173/life-expectancy-in-african-countries/>

6. Life Expectancy by Country. *World Statistics*. URL: <https://www.infoplease.com/world/health-and-social-statistics/life-expectancy-by-country>

Практичні завдання

Завдання 1. Зростання очікуваної тривалості життя при народженні – це світова тенденція (рис. 3). Обґрунтувати, як ця тенденція впливатиме на різні аспекти нашої реальності? Довести, що кожній державі вигідно дбати про здоров'я та довголіття нації.

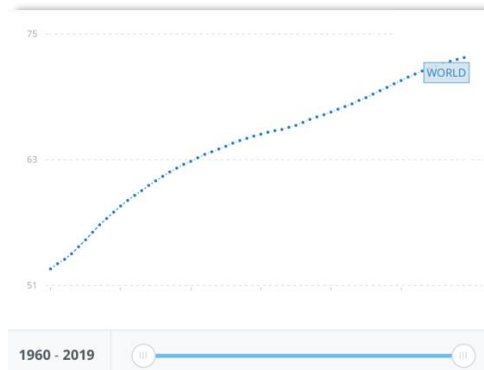

Рис. 3. Динаміка очікуваної тривалості життя. Джерело: Statista

Завдання 2. «Всесвітня статистика охорони здоров'я 2016 р.» надає вичерпний огляд щорічних даних щодо цілей, пов'язаних зі здоров'ям. У документі зазначається, що щороку:

- 303 000 жінок помирають через ускладнення вагітності та пологів;
- 5,9 мільйона дітей помирають до свого п'ятого дня народження;
- 2 мільйони людей нещодавно інфіковані ВІЛ, є 9,6 мільйона нових випадків туберкульозу та 214 мільйонів випадків малярії;
- 1,7 мільярда людей потребують лікування від занедбаних тропічних захворювань;

- понад 10 мільйонів людей помирають у віці до 70 років від серцево-судинних захворювань та раку;
- 800 000 осіб покінчують життя самогубством;
- 1,25 мільйона людей гинуть від дорожньо-транспортних травм;
- 4,3 мільйона людей гинуть через забруднення повітря, викликане паливом для приготування їжі;
- 3 мільйони людей гинуть через забруднення зовнішнього середовища; і
- Загинуло 475 000 людей, 80% з яких чоловіки.

Покладаючись на вищезазначений перелік фактів, запропонувати заходи, спрямовані на покращення здоров'я та збільшення тривалості життя.

Завдання 3. Порівняти тривалість життя в регіонах Африки та Європи (рис. 4, 5) та пояснити суттєві розбіжності. Для цього встановити відмінності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, за наступними критеріями: середньодушовий рівень доходів, рівень розвитку системи охорони здоров'я та доступ до неї, соціальне забезпечення, житлові умови, рівень санітарної культури населення, рівень освіти, політична стабільність, гендерна рівність, забезпечення чистою питною водою, епідеміологічний контроль, злочинність і насильство, екологічне благополуччя тощо. Навести відповідні статистичні підтвердження (сайти Statista, In World in Data, Gapminder).

Завдання для самостійної роботи

Ознайомитись з інтерактивною бульбашковою діаграмою ([https://www.gapminder.org/tools/?from=world#\\$chart-type=bubbles&url=v2](https://www.gapminder.org/tools/?from=world#$chart-type=bubbles&url=v2)) та прослухати відеолекцією шведського вченого «200 years that changed the world (with Hans Rosling)» за посиланням: <https://youtu.be/VPt8EITQMIg>. Як шведський вчений Ганс Рослінг інтерпретує зв'язок між рівнем доходів та очікуваною тривалістю життя населення?

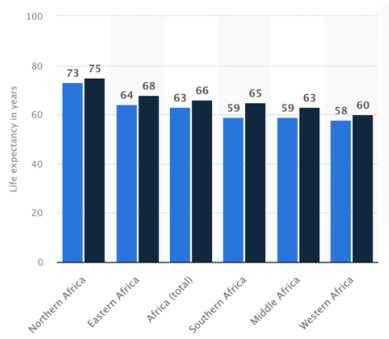
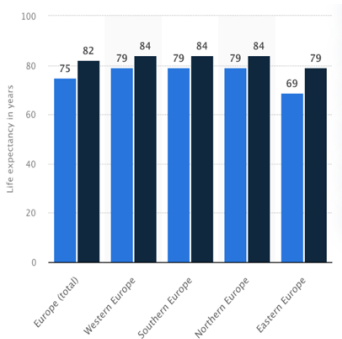

Рис. 4. Тривалість життя в регіонах Європи (чоловіки/жінки), 2020. Джерело: Statista

Рис. 5. Тривалість життя в регіонах Африки (чоловіки/жінки), 2021. Джерело: Statista

Завдання на розвиток критичного мислення

1. Прочитати нижченаведений діалог. Дати відповідь: про що він? (обрати 1-варіант з переліку):

- про соціальні проблеми;
- про вплив рівня життя на здоров'я;
- про недбалих батьків;
- про соціальні детермінанти здоров'я;
- про індивідуальний вибір способу життя та поведінку.

- Чому Джейсон у лікарні?

- Тому що в нього важка інфекція в носі.

- Але чому в нього інфекція?

- Тому що в нього поріз на носі, і вона заразилася.

- Але чому в нього поріз на носі?

- Тому що він грався на смітнику біля свого багатоквартирного будинку, і там була гостра, зубчаста сталь, на яку він упав.

- Але чому він грався на смітнику?

- Тому що його район якийсь занедбаний. Там багато дітей грається, а наглядати за ними нікому.

- Але чому він живе в тому районі?

- Тому що його батьки не можуть дозволити собі жити краще.

- Але чому його батьки не можуть дозволити собі жити краще?

- Тому що його тато безробітний, а мама хвора.

- Але чому його тато безробітний?

- Тому що він не має високої освіти і не може знайти роботу.

- Але чому ...?

Джерело: Sobel D. What Causes Health. The Human Journey: веб-сайт. URL: https://humanjourney.us/health/the-pursuit-of-health/what-causes-health/?gad_source=1

2. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що стратегічні інвестиції в освіту, зменшення бідності та рівність доходів, а також покращення соціальних відносин можуть принести значно більшу віддачу, ніж інтенсивне інвестування в медичне обслуговування?

3. Оскільки із зростанням тривалості життя населення світу, особливо Європи, України, «старішає», яка проблема, на вашу думку, є найважливішою?

Теми для індивідуальних досліджень

1. Ключові аспекти впливу російсько-української війни на здоров'я і тривалість життя населення

2. Здоров'я та тривалість життя в Україні: гендерні аспекти

Практичне заняття 5

Тема: МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В РІЗНИХ ВИМІРАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мета: сформувати уявлення про міграцію населення як важливу детермінанту різних аспектів розвитку суспільства та механізми впливу; закріпити навички аналізу демографічних даних

Основні терміни і поняття: міграція, сальдо міграції, імміграція, еміграція, міграційні потоки, міжнародна міграція, міжнародні мігранти, трудова міграція, Міжнародна організація з міграції.

Компетентності: уміння аналізувати різні джерела актуальної інформації про населення, поданої в різних формах (табличній, графічній, картографічній); розвиток просторового мислення, картографічна грамотність

Запитання для підготовки та обговорення

1. Поняття міграції населення і показники для її вимірювання.
2. Класифікація міграцій.
3. Фактори міграцій населення
4. Наслідки міграцій для країн, що віддають, і країн, що приймають мігрантів
5. Нерівність країн щодо міграції населення. Просторові закономірності міграції населення.
6. Вплив міграції на демографічний, економічний, соціальний, політичний розвиток країн і регіонів

Рекомендовані літературні джерела

1. In World in Data. Migration URL: <https://ourworldindata.org/migration>
2. World Migration Report 2024. Migration and Migrants: a Global Overview. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-2/international-migrants-numbers-and-trends>
3. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с. Розділ 10. С. 99–105.
4. Пархоменко Н. Міграційні процеси: виклики сучасності для України та досвід Сполучених Штатів Америки. Українознавство. 2016. № 1(18). С. 43–48. URL: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/14.pdf>
5. Пищуліна О., Юрчишин В. Міграційні прояви та впливи – уроки для України: Аналітична доповідь. Травень 2023. 13 с. URL: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-18/14.pdf>

Практичні завдання

Завдання 1. На основі прочитання Доповіді про світову міграцію за 2024 рік визначити тенденції світової міграції (чисельність міжнародних мігрантів та її динаміку з 1970 р.) та основні міжнародні міграційні потоки. Дати стислі відповіді на запитання:

- Як світова спільнота управляє міграцією і регулює її?
- Кого більше серед міжнародних мігрантів: чоловіків чи жінок? Чи є цьому пояснення?
- Які регіони та країни слугують «постачальниками», а які – «магнітами» для міжнародних мігрантів?
- Частка яких категорій мігрантів збільшилась в останнє десятиріччя?

Завдання 2. Ознайомитись з даними рис. 6 і прокоментувати його. Чому в усіх регіонах зростає кількість міжнародних мігрантів?

Рис. 6. Динаміка чисельності міжнародних мігрантів за регіонами. Джерело: World Migration Report 2024 (IOM)

Завдання 3. У вигляді ментальної карти представити наслідки міграції населення для країн, що віддають, і країн, що приймають

мігрантів. Ресурси (на вибір) для створення ментальних карт (інтелект-карт): FreeMind, XMind-8, Bubble, iMindMap, Mind42.

Завдання 4 (домашнє). На контурну карту нанести (показавши стрілками) основні міграційні коридори світу (рис. 7). Замість паперового варіанту використати для укладання карти інтерактивні сервіси (на вибір): Marmaker (Конструктор інтерактивних карт від National Geographic), Scribble Maps, Padlet).

Довідка: міграційні коридори являють собою умовні «лінії» накопичення міграційних рухів протягом тривалого часу.

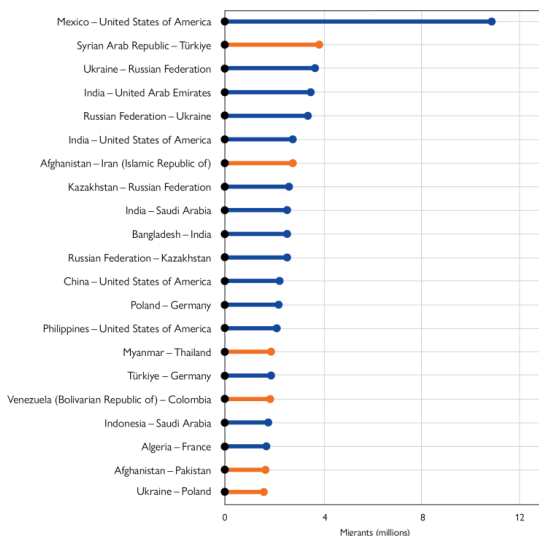

Рис. 7. Основні міграційні коридори з країни в країну, 2024 р. Джерело: World Migration Report 2024 (<https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive/>)

Теми для індивідуальних досліджень

1. Міграція та мігранти: регіональні виміри та розвиток (на прикладі регіонів за вибором: Африка, Азія, Європа, Північна Америка).
2. Російсько-українська війна і міграція населення.
3. Навіщо держави здійснюють міграційну політику?

Практичне заняття 6

Тема: СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІЗНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Мета: сформувати вміння читати та аналізувати статево-вікову піраміду населення, оцінювати вплив демографічної структури населення на різні аспекти розвитку суспільства.

Компетентності: інформаційно-комунікаційна, статистико-математична, розвиток критичного мислення

Основні терміни і поняття: статево-вікова (популяційна) піраміда, прогресивна вікова структура населення, регресивна вікова структура, стаціонарна вікова структура, старіння населення

Запитання для підготовки та обговорення

1. Статева структура та вікова структура населення: визначення та вимірювання.
2. Поняття статево-вікової піраміди як методу дослідження населення.
3. Просторові особливості вікової та статевої структур населення.
4. Статево-вікова структура як фактор розвитку суспільства

Рекомендовані літературні джерела

1. Як побудувати популяційну піраміду: відео. URL: <https://youtu.be/t-ji6t2nFhM>
2. Yageman A. Galoustian P. Demography and Economics. Kingston, Ontario: Queen's University Library. 2024. URL: <https://ecampusontario.pressbooks.pub/demographyandeconomics>

Практичні завдання

Завдання 1. Що з нижче перелічених завдань можна виконати, користуючись зображенням статево-вікової піраміди певної країни або регіону?

1. Визначити рівень розвитку країни.
2. Визначити тип відтворення (1 чи 2 тип).
3. Визначити фазу демографічного переходу, на якій країна перебуває.
4. Спрогнозувати демографічні проблеми.
5. Порахувати частку населення певної групи населення, виділеною за віком та статтю.
6. Передбачити характер демографічного розвитку в майбутньому.
7. Визначити фактори, що впливали на чисельність населення в минулому.
8. Обчислити демографічне навантаження населення у працездатному віці населенням непрацездатного віку.
9. Дати оцінку вікової структури населення (прогресивна, регресивна, населення старе, молоде...).
10. Визначити ситуацію на шлюбному ринку.
11. Спрогнозувати проблеми на ринку праці.
12. Визначити потребу в будівництві дитячих садків та лікарень.

Завдання 2. Користуючись ресурсами сайту PopulationPyramid.net (<https://www.populationpyramid.net>) підібрати найбільш точні приклади статево-вікових пірамід: а) країн з першим і другим типами відтворення; б) країн зі звуженим та розширеним режимом відтворення; в) країн, що в майбутньому матимуть проблеми з використанням ресурсів; г) країн, яким у найближчій перспективі треба буде відчинити двері для мігрантів, щоб задовольнити попит на робочу силу. Зображення пірамід скопіювати, підписати (країна, рік). Пояснити, чому саме ці піраміди відповідають зазначеним характеристикам.

Завдання 3. Згадати, які чинники зумовлюють незворотні зміни у віковій структурі населення?

Розшифрувати та прокоментувати кожен позицію вислову французького демографа Альфреда Сові щодо демографічного старіння населення, яке він вважає *найменш спірним, найбільш просто вимірюваним, найбільш послідовним у своєму розвитку, найбільш пристосованим для прогнозування, і, мабуть, найбільш тяжким за своїми наслідками.*

Практичне заняття 7

Тема: ШЛЮБНА ТА СІМЕЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІЗНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Мета: закріпити знання термінів з демографії та вміння застосовувати їх в різних контекстах, вміння аналізувати шлюбну та сімейну структуру населення, оцінювати їх вплив на різні аспекти життєдіяльності населення.

Компетентності: інформаційно-комунікаційна, статистико-математична, розвиток критичного мислення

Терміни: шлюбна структура населення, шлюб, сім'я, домогосподарство, сімейна структура населення, нуклеарна сім'я, сімейна політика

Рекомендовані літературні джерела

1. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с. Розділ 6. Сім'я як об'єкт демографії. С. 59–67.

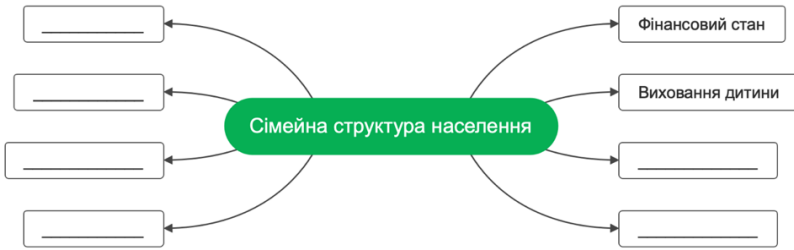
2. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Family-ukr-WEB_copy.pdf
3. Hawkins K. A Family View of Population Questions: Government attitudes to population planning may not be shared by individual families. 1973. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0010/004/article-A003-en.xml>
4. Yageman A. Galoustian P. Demography and Economics. Kingston, Ontario: Queen's University Library. 2024. Chapter 23: Family Structure. URL: <https://ecampusontario.pressbooks.pub/demographyandconomics>

Завдання 1. Ознайомитись зі змістом Розділу 23 книги Ануа Yageman «Demography and Economics». З'ясувати, на які сфери життя та процеси впливає сімейна структура населення? Окреслити еволюційні зміни, що відбуваються в шлюбній та сімейній структурі населення. Пояснити ці зміни.

До якого типу сімей належить сім'я, що зображена на фото?

Завдання 2. Доповнити ментальну карту для наочної презентації впливу сімейної структури населення на різні аспекти функціонування суспільства.

Практичне заняття 8

Тема: ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА

Мета: сформуванати уявлення про демографічну політику, її мету, інструменти та особливості реалізації; ознайомитись з досвідом і проблемами регулювання процесу відтворення населення в країнах різного типу.

Основні терміни і поняття: демографічна політика, пронаталістська політика, політика планування сім'ї, Фонд народонаселення ООН (UNFPA).

Компетентності: інформаційно-комунікаційна, розвиток творчих здібностей

Рекомендовані літературні джерела

1. Дорошенко Л. С. Демографія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2005. 112 с. Розділ 9. Регулювання демографічних процесів. С. 88–98.
2. Follett Ch. «Neo-Malthusianism and Coercive Population Control in China and India: Overpopulation Concerns Often Result in Coercion» Policy Analysis № 897. Cato Institute, Washington, DC, July 21, 2020. URL: <https://www.cato.org/policy-analysis/neo-malthusianism->

coercive-population-control-china-india-overpopulation-concerns

Запитання для підготовки та обговорення

1. Поняття демографічної політики, її основні напрями і цілі.
2. Інструменти демографічної політики: адміністративно-правові, соціально-економічні, пропагандистські
3. Приклади ефективної демографічної політики. Досвід Швеції та Франції.
4. Наслідки політики неомальтузіанства в Китаї та Індії.

Практичні завдання

Завдання 1. Дослідити досвід демографічної політики на прикладі двох (за вибором) країн: 1) країна, що проводить політику стимулювання народжуваності; 2) країна, що реалізує політику «нульового приросту».

Завдання 2. Розробити соціальний плакат, що відповідає цілям патерналістської демографічної політики (сервіс Canva) або згенерувати зображення, що нагадує про важливість материнства (генератор зображень з III).

Практичне заняття 9

Тема: УРБАНІЗАЦІЙНИЙ ПЕРЕХІД

Мета: сформувати уявлення про сутність та характерні риси урбанізаційного переходу, просторові особливості процесу урбанізації, його історичну зумовленість

Компетентності: інформаційно-комунікаційна; уміння аналізувати статистичну інформацію, представлену у вигляді таблиці, графіки, карти; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між урбанізацією та різними аспектами життєдіяльності суспільства; розвиток творчих здібностей.

Основні терміни і поняття: місто, міське населення, урбанізація, рівень урбанізації, ступінь урбанізації, урбанізаційний перехід, міська агломерація, мегалополіс, конурбація.

Запитання для підготовки та обговорення

1. Визначення урбанізації та її основні характеристики. Показники урбанізації (рівень урбанізації, темпи урбанізації, ступінь урбанізації).
2. Просторові форми урбанізації (концентрація, деконцентрація, агломерація та ін.).
3. Урбанізація як фактор відтворення населення

Рекомендовані літературні джерела

1. Сайт Всесвітньої організації з питань міст та поселень. URL: <https://unhabitat.org/>
2. Карти урбанізації світу. United Nations. URL: <https://population.un.org/wup/Maps/>
3. Urbanization United Nations Population Division. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/urbanization-0>
4. In World in Data. Urbanization. URL: <https://ourworldindata.org/urbanization>

Завдання 1. На основі роботи з таблицями та діаграмами з пропонованих джерел з'ясувати:

- регіональні особливості рівня урбанізації;
- ступінь і темпи урбанізації у регіональному розрізі;
- тенденції урбанізаційного розвитку в світі та регіонах.

Завдання 2. Урбанізаційний перехід супроводжується глибокими соціальними, економічними та культурними змінами, що зачіпають всі сфери життя людей. Які це зміни? Як вони впливають на процес відтворення? Відповідь доповнити фактами.

Завдання 3. Існує багато версій того, яким має бути місто майбутнього, однак учені одностайно вважають, що місто має

бути сталим. З'ясувати, що таке «стале місто». Користуючись генератором зображень на основі ШІ, створити власне зображення міста майбутнього. Для цього ретельно продумати плагін для отримання кращого результату. Пояснити, які ознаки сталого міста ви намагались візуалізувати? Рекомендовані генератори зображень: Canva, Copilot, Adobe Firefly.

Тема для індивідуального або групового дослідження:

1. За рахунок чого зростають міста?
2. Місто без дітей: вплив урбанізації на репродуктивні стратегії.
3. Урбанізація як фактор динаміки шлюбної та сімейної структури населення.

ГЛОСАРІЙ

Відтворення населення – процес оновлення населення внаслідок заміщення померлих людей поколінням народжених.

Вікова структура населення – розподіл населення за віковими групами й віковими контингентами. Під час аналізу вікової структури населення прийнято виділяти групи: *діти* (0-14 років); *дорослі* (15-64 років); *літні люди* (65 років і більше).

Вікова шкала ООН – запропонований ООН та прийнятий у демографії поділ країн на групи залежно від частки осіб похилого віку в чисельності населення. Згідно цієї шкали, якщо частка осіб у віці 65 і більше (65+) складає до 4 %, то населення вважається *молодим*, якщо ця частка складає 4-7 %, то населення знаходиться *на порозі старості*, а якщо вона дорівнює 7 % і більше, то населення вважається *старим*.

Демографічна політика – цілеспрямована діяльність державних органів та інших соціальних інституцій, спрямована на досягнення в перспективі бажаного (оптимального, раціонального) типу відтворення, або на збереження існуючого типу, якщо він оптимальний (раціональний).

Демографічна революція – корінні зміни у відтворенні населення в процесі його історичного розвитку. Термін **Д.р.** введений французьким демографом А. Ландрі. У сучасній демографії замість терміну **Д.р.** використовується термін «демографічний перехід».

Демографічна ситуація, або демографічна обстановка – це стан демографічних процесів, складу й розміщення населення в якийсь певний час, найчастіше того чи того року.

Демографічне навантаження – узагальнений показник, що характеризує вікову структуру населення й показує навантаження на суспільство (економіку) непродуктивним населенням. Визначається співвідношенням дітей (0-14 років) і (або) старих людей (60 років і старше) та осіб працездатного віку (умовно 15-59 років). Виражається кількістю непрацездатних категорій населення на 1000 осіб працездатного віку.

Демографічний вибух – різке прискорення росту чисельності світового населення, зумовлене високим природним приростом, що почалось у середині ХХ ст.

Демографічний дивіденд – це економічне зростання, викликане зміною вікової структури населення; настає в період, коли частка працездатного населення (15-64 років) у загальній чисельності населення країни значно зростає, а частка дітей (0-14 років) та людей похилого віку (65+ років) значно зменшується. Це призводить до збільшення потенційного ВВП на душу населення, оскільки більша частка населення може працювати та платити податки, тоді як утримання потребує менша частка населення у непрацездатному віці.

Депопуляція – зменшення абсолютної чисельності населення країни чи регіону внаслідок звуженого режиму відтворення, за умов якого число наступних поколінь менше за число попередніх.

Конурбація – агломеративна форма міського розселення, агломерація поліцентричного типу.

Мальтузіанство – концепція надлишковості населення, яка пояснює необмежене зростання чисельності населення планети як головну причину соціальних лих, політичних потрясінь та економічних катастроф. Названа на ім'я англійського економіста й священника Т. Р. Мальтуса, який у 1798 р. у своїй роботі «Нарис про закон народонаселення в зв'язку з майбутнім удосконаленням суспільства», сформулював й обґрунтував закон народонаселення, згідно з яким чисельність населення зростає експоненціально, у геометричній прогресії (1, 2, 4, 8, 16,...) , а засоби існування – в арифметичній (1,2, 3, 4, ...).

Мегалополіс – велика урбанізована зона смугоподібної конфігурації.

Мегаполіс – мега крупне місто з лодністю понад 10 млн осіб.

Міграція населення – переміщення людей через кордони та адміністративні межі тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього.

Міграційна криза – це складний комплекс соціально-політичних, економічних та гуманітарних проблем, що виникають внаслідок масового переміщення людей з одного регіону в інший. Ці переміщення часто відбуваються через війни, природні катаклізми, економічні труднощі або політичні переслідування. Приклади **М. к.:** європейська міграційна криза 2015 року; міграційна криза внаслідок російсько-української війни.

Міжнародні мігранти – особи, які проживають в країні, яка не є країною їхнього походження.

Місто – населений пункт, який віднесено згідно законодавству держави до категорії міст, що значну чисельність населення, зайнятого, головним чином, у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, науці, культурі (тобто – у несільськогосподарських видах діяльності).

Міське населення – фактичне населення, яке проживає в поселеннях, класифікованих як міські відповідно до критеріїв, що використовуються кожною територією чи країною.

Народжуваність – 1) процес оновлення населення шляхом появи нових життів; 2) як статистичний показник, частота народжень у певній сукупності населення. Виражається відношенням кількості народжених до чисельності всього населення або окремих його груп, диференційованих за певними ознаками (статью, віком, соціальною приналежністю й т. ін.).

Населення, або народонаселення – сукупність людей, як соціально-біологічних істот, що проживають на певній території (міста, району, області, країни або всього світу).

Наявне населення – фактичне населення, уся сукупність людей, які перебувають у даному населеному пункті або на даній території під час перепису, ураховуючи тимчасово проживаючих.

Недостатність населення – це демографічна ситуація, за якої кількість населення в певній країні або регіоні є недостатньою для забезпечення стійкого економічного розвитку, соціальної

стабільності та збереження культурних традицій. Це протилежний стан перенаселенню.

Неомальтузіанство – це теорії народонаселення, які стверджують, що нестримне зростання населення призведе до дефіциту ресурсів, погіршення навколишнього середовища та колапсу суспільства; це погляд на вищий рівень народжуваності серед бідних країн як загрозу середовищу багатих країн через міграцію. На відміну від мальтузіанства, неомальтузіанство було нав'язано «зверху» міжнародними організаціями та урядами для виправдання політики примусового обмеження народжуваності (Китай, Індія).

Оптимальна чисельність населення – найкращий баланс між населенням і ресурсами, який потрібний для досягнення бажаного рівня життя населення в межах певної території.

Очікувана тривалість життя при народженні – кількість років, які в середньому належить прожити даному поколінню народжених за умови, що протягом усього життя цього покоління (при переході його від одного віку до іншого) рівень смертності залишиться на рівні того року, для якого цей показник розрахований. Обчислюється в таблицях смертності. Цей показник є найкращою узагальнюючою характеристикою смертності та її впливу на населення.

Передчасні смерті – смерті людей віком до 65 років (за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, ВООЗ).

Перенаселення – це демографічна ситуація, за якої кількість населення в певній країні або регіоні перевищує оптимальний рівень, що призводить до виснаження природних ресурсів, погіршення умов життя, соціальних та екологічних проблем.

Перехідний тип відтворення – етап демографічної історії людства, характерними рисами якого є: 1) смертність знижується завдяки успіхам у медицині; 2) традиційно висока народжуваність зберігається або знижується дуже повільно; 3) дуже високий приріст населення 2,5—3 % на рік. Характерний для більшості країн, що розвиваються. Саме за рахунок країн з

перехідним типом відтворення у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відбувається світовий демографічний вибух.

Перший тип відтворення – сучасний, або раціональний тип відтворення, характерними рисами якого є: невисокі показники народжуваності, смертності та природного приросту населення. Притаманний здебільшого економічно розвиненим країнам, що завершили демографічний перехід.

Плідність – біологічна здатність жінки, чоловіка, шлюбної пари до запліднення й народження живих дітей. Плідність – біологічна основа народжуваності. Протилежним **П.** поняттям є безпліддя.

Покоління – сукупність осіб, народжених в один і той же період часу. Особи, які належать до одного і того ж покоління, мають однаковий або близький вік і одночасно проживають своє життя.

Постійне населення – населення, яке постійно (не менше 1 року) проживає на момент перепису на певній території, ураховуючи тимчасово відсутніх.

Потреба в дітях – стійкий соціально-психологічний стан людини, що проявляється в бажанні мати типове для даного суспільства число дітей у сім'ї і дати їм не гірше типового за якістю виховання, а також у любові до дітей. Формується під впливом соціальних норм народжуваності; належить до найвищого рівня потреб особистості і конкурує з іншими потребами.

Природний приріст населення – різниця між кількістю народжених та кількістю померлих за певний проміжок часу (рік).

Природний рух населення – неперервний процес зміни чисельності і складу населення шляхом його природного оновлення через народжуваність та смертність.

Прогресивний тип вікової структури населення – модель вікової структури населення з характерним переважанням частки дітей над часткою старих людей.

Пронаталістська політика – напрям демографічної політики, спрямований на збільшення чисельності населення шляхом заохочення дітонародження. Являє собою набір монетарних, фіскальних, адміністративно-правових, інформаційно-просвітницьких (пропагандистських) та ін. інструментів.

Регресивний тип вікової структури населення – модель вікової структури населення з характерним переважанням частки старих людей над часткою дітей.

Репродуктивна поведінка – система дій і відношень, що визначають народження або відмову від народження дитини в шлюбі або поза шлюбом.

Репродуктивний вік – вік жінки від 15 до 49 років, у якому вона здатна народити дитину; у країнах з низькою народжуваністю – це 15–45 років.

Репродуктивний період – період плідності, та частина життя жінок, протягом якої вони здатні до дітонародження (від 15 до 49 років).

Рівень урбанізації – це *статичний* показник, який описує стан урбанізації на певний момент часу і виражається часткою міських жителів у загальній чисельності населення та деякими іншими показниками.

Рівняння демографічного балансу – розрахункова формула, за якою чисельність населення наступного року визначається як сума чисельності населення попереднього року та абсолютних значень природного приросту та механічного приросту.

Рух народонаселення – зміна кількісних і якісних характеристик народонаселення. Виділяють три види руху населення: природний, механічний, соціальний.

Сальдо міграції – це показник, що відображає різницю між кількістю людей, які прибули на певну територію (іммігранти), і кількістю тих, хто її покинув (емігранти) за певний період часу. Іншими словами, це чистий приріст або спад населення внаслідок міграційних процесів.

Світові міста, або глобальні міста – постіндустріальні центри – агломерації, що мають колосальні фінансові, управлінські, інформаційні та політичні функції; головні центри активності міжнародного товариства.

Середній вік – приблизна узагальнена характеристика вікової структури населення.

Середній розмір сім'ї – величина, що є результатом ділення числа членів усіх сімей на число сімей. Зворотною величиною є коефіцієнт сімейності.

Сім'я – засноване на шлюбі або кровній спорідненості об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту (сумісним проживанням і спільним бюджетом) та взаємною відповідальністю.

Сімейний стан – положення людини в демографічній структурі сім'ї. Розрізняють дві крупні категорії – члени сім'ї (субкатегорії – члени подружжя, їхні діти, батьки подружжя, інші родичі) та особи, що не належать сім'ї (одинокі люди, що ведуть самотійно господарство, живуть у гуртожитках, живуть окремо від сім'ї).

Смертність – 1) масовий процес припинення життя частини населення; 2) частота смерті в тій чи тій сукупності населення; виражається відношенням кількості померлих до чисельності всього населення або окремих його груп, диференційованих за певними ознаками (статтю, віком, соціальною приналежністю й т. ін.).

Старіння зверху – старіння, викликане зростанням кількості старих людей у результаті зниження смертності в похилому віці за умов відносно повільного зростання кількості дітей.

Старіння знизу – старіння, яке відбувається через поступове зниження кількості дітей унаслідок скорочення народжуваності.

Старіння населення – процес збільшення частки літніх і старих людей у загальній чисельності населення; глобальний і незворотний процес, яким охоплено населення світу.

Статевий склад населення – співвідношення чисельності чоловіків та жінок у складі населення. **С.с.** вимірюється

відсотком чоловіків та жінок у населенні (його групах), або кількістю чоловіків, що припадають на 100 (1000) жінок.

Стационарний тип вікової структури населення – такий тип вікової структури, що характеризується приблизно однаковою часткою «дітей» і «старих».

Ступінь урбанізації – це динамічний показник, який описує зміни в рівні урбанізації протягом певного періоду часу.

Сумарний коефіцієнт народжуваності – синтетичний показник, що найбільш точно характеризує народжуваність; визначається як середня кількість народжень у однієї жінки за все її життя за умов збереження існуючих рівнів народжуваності в кожному віці незалежно від смертності та від змін вікового складу.

Темпи приросту чисельності населення – це відношення абсолютної величини приросту до чисельності населення на початок того періоду, для якого він обчислюється, усе це помножене на 100 %.

Темпи росту чисельності населення – це середній річний відсоток збільшення або зменшення чисельності населення між двома датами. Його розраховують як відношення чисельності населення досліджуваного року (періоду) до чисельності населення попереднього року (періоду), усе це помножене на 100 %.

Теорія демографічного переходу – узагальнений опис мінливої моделі смертності, народжуваності та темпів зростання населення, коли суспільства закономірно переходять від традиційного (з високими показниками народжуваності, смертності шлюбності) до сучасного типу відтворення (з низькими показниками народжуваності, смертності, шлюбності). Теорію обґрунтовано вченими Френком Ноутстейном, Адольфом Ландрі, П'єром Кетле.

Теорія другого демографічного переходу – відносно нова теорія (розробники Рон Лестем, Дірк ван де Каа, Ерік Кнехт), що описує новий етап демографічних змін, який розпочався у деяких розвинених країнах після завершення традиційного демографічного переходу. Другий демографічний перехід

характеризується такими рисами: падінням народжуваності нижче рівня відтворення (2,1 дитини на 1 жінку), зростанням тривалості життя і старінням населення, зміною ролі сім'ї; зростанням ролі міграцій у формуванні чисельності та складу населення.

Теорія епідеміологічного переходу – одна з демографічних теорій, що фокусується на впливі інфекційних захворювань на динаміку населення. Згідно з теорією, на доіндустріальній стадії інфекційні захворювання є основною причиною смертності, що призводить до низької тривалості життя та низького природного приросту. На перехідній стадії розвиток медицини та санітарії призводить до зниження смертності від інфекційних захворювань, що стимулює зростання населення. На постіндустріальній стадії зростає роль хронічних захворювань, що може призвести до стабілізації або навіть зниження приросту населення.

Тип відтворення населення – категорія, що характеризує спільність найбільш важливих якісних рис відтворення населення в подібних історичних, економічних та інших умовах.

Урбанізація – історичний процес зростання ролі міст у розвитку суспільства; процес переходу дисперсної форми розселення до висококонцентрованої форми, коли більшість населення зосереджено у великих локальних осередках – містах та міських агломераціях.

Шлюбний стан – стан особи стосовно інституції шлюбу, встановлюваний відповідно до звичаїв та правових норм країни. Незалежно від виду та форми шлюбу розрізняють такі категорії шлюбного стану: ті, хто ніколи не перебував у шлюбі; ті, хто перебуває у шлюбі; овдовілі; розлучені; ті, хто перебуває в шлюбі зареєстрованому, незареєстрованому (консенсуальному) та ін.

Пандемія – це надзвичайно широке поширення інфекційного захворювання, що охоплює великі території, часто континенти або навіть увесь світ. Це найвищий рівень поширення хвороби, який перевищує епідемію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка з наведених характеристик НЕ є характерною для доіндустріальної стадії демографічного переходу?

- A. Висока народжуваність
- B. Висока смертність
- C. Низький природний приріст
- D. Висока тривалість життя

2. З'єднайте країни з їх демографічними стадіями:

A. Україна	1. Постіндустріальна стадія
B. Індія	2. Перехідна стадія
C. Японія	3. Доіндустріальна стадія

3. Чи вірне твердження:

«Наслідки демографічного переходу однакові для всіх країн».

- A. Так
- B. Ні

4. Яке твердження щодо чисельності населення світу є НЕправдивим?

- A. Населення світу постійно зростає
- B. Темпи зростання населення світу сповільнюються
- C. Найбільш населеними континентами світу є Азія та Африка
- D. Населення Європи скорочується

5. Які з перелічених аргументів використовував Томас Мальтус, обґрунтовуючи свою теорію:

- A. Обмеженість ресурсів Землі
- B. Зростання населення Землі в арифметичній прогресії
- C. Неминучість епідемій та воєн
- D. Низький рівень життя бідних верств населення
- E. Продовольство для населення не є проблемою

6. Встановіть відповідність ключових положень теорії другого демографічного переходу їх характеристикам:

A. Зниження рівня народжуваності B. Зростання рівня освіти C. Зміна гендерних ролей D. Збільшення частки людей похилого віку	1. Зростання значення особистого життя та самореалізації 2. Поширення планування сім'ї та контролю над народжуваністю 3. Зростання ролі жінок у суспільстві 4. Збільшення витрат на виховання дітей

7. Вкажіть, які твердження є вірними:

- A. Демографічний перехід – це процес, що призводить до зниження народжуваності та смертності
- B. Країни з високим рівнем життя мають вищий рівень народжуваності, ніж країни з низьким рівнем життя
- C. Старіння населення – це явище, яке спостерігається в багатьох розвинених країнах
- D. Міграція не має значного впливу на чисельність населення світу

8. Визначте вірні твердження:

- A. Зниження рівня народжуваності може призвести до старіння населення
- B. Країни з високим рівнем народжуваності зазвичай мають нижчий рівень економічного розвитку
- C. Існує позитивний зв'язок між доходом та середньою кількістю живонароджених дітей у розрахунку на одну жінку репродуктивного віку
- D. Урбанізація не впливає на рівень народжуваності

9. Назвіть три змінні, що впливають на зростання або зменшення чисельності населення

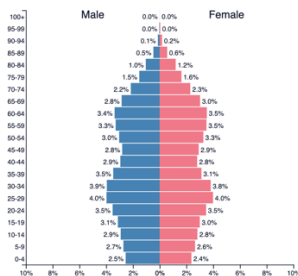
10. Вкажіть які з тверджень є вірними.

- A. Смертність від інфекційних захворювань зростає у світі
- B. Тривалість життя людей у світі зростає

- C. Війни та стихійні лиха не мають значного впливу на смертність
- D. Рівень дитячої смертності вищий у країнах з низьким рівнем життя

11. Визначте за формою демографічної піраміди вірні характеристики країни:

- A. Розширений режим відтворення
- B. Регресивна вікова структура населення
- C. Другий тип відтворення
- D. Країна завершила демографічний перехід
- E. Країна перебуває на 2 фазі демографічного переходу

12. З'єднайте терміни з їх визначеннями:

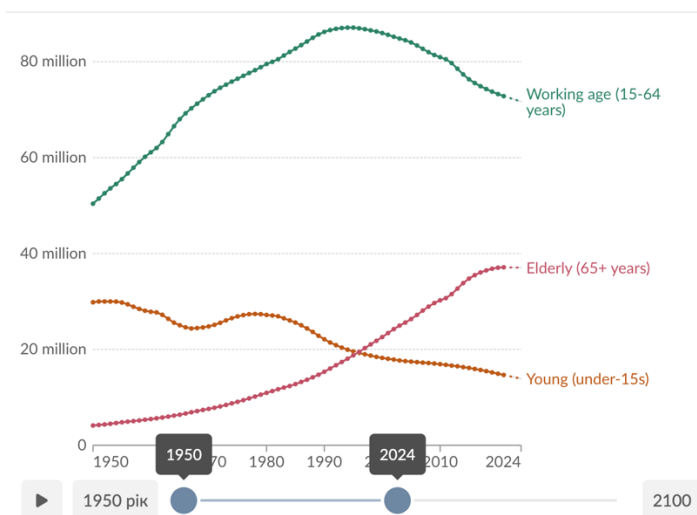
A. Еміграція B. Імміграція C. Репатріація D. Діаспора	1. Повернення на батьківщину людей, які раніше емігрували 2. Переїзд людини на постійне місце проживання до іншої країни 3. Розселення народу за межами його батьківщини, що зберігає культурний зв'язок з нею 4. В'їзд людини до іншої країни на постійне місце проживання

13. Укажіть, які з тверджень є вірними.

- A. У країнах з високим рівнем життя зазвичай спостерігається переважання чоловіків над жінками.
- B. Демографічний дивіденд – це період, коли частка працездатного населення у загальній структурі населення є найбільш високою.
- C. Країни, які проходять через демографічний дивіденд, мають унікальну можливість для економічного зростання.

D. Старіння населення негативно впливає на демографічний дивіденд.

14. На рисунку показано динаміку чисельності різних вікових груп населення для країни X. Які з процесів для останніх 20-ти років ілюструють ці три графіки?

- A. Старіння населення
- B. Старіння зверху
- C. Старіння знизу
- D. Перехід від прогресивної до регресивної вікової структури
- E. Збільшення населення продуктивних вікових груп

15. З'єднайте терміни з їх визначеннями.

A. Нуклеарна сім'я	1. Сім'я, де у одного з партнерів може бути декілька шлюбів одночасно
B. Розширена сім'я	2. Сім'я, яка складається з декількох поколінь родичів, що живуть разом
C. Моногамна сім'я	
D. Полігамна сім'я	

3. Сім'я, яка складається з подружжя та їхніх дітей
4. Сім'я, де у кожного з партнерів може бути лише один шлюб одночасно

16. Встановіть відповідність типів демографічної політики та їх характеристик:

A. Пронаталістична	1. Не втручається у природний хід демографічних процесів
B. Антинаталістична	2. Спрямована на стимулювання народжуваності
C. Інтервенціоністська	3. Спрямована на стримування народжуваності
B. Нейтральна	4. Регулює демографічні процеси за допомогою державних заходів

17. Причинами міського демографічного переходу стали:

- A. Міграція з села до міста
- B. Зростання народжуваності в містах
- C. Збільшення тривалості життя жителів міст
- D. Більш швидкі темпи зниження смертності в містах порівняно з сільськими районами

18. Визначте регіон за характерними рисами процесу урбанізації: «Найшвидше зростаючий регіон за темпами урбанізації та наймолодший за віком, має найнижчу серед інших частку міського населення»:

- A. Центральна Азія
- B. Субсахарська Африка
- C. Латинська Америка і Карибський басейн
- D. Азіатсько-Тихоокеанський район
- E. Європа

19. На які аспекти економічного розвитку країни впливає чисельність її населення?

- A. Місткість ринку

- В. Обсяги виробництва
- С. Чисельність робочої сили
- Д. Ефективність виробництва
- Е. Продуктивність праці
- Ф. Темпи економічного розвитку

20. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що зв'язок між чисельністю населення і економікою є не тільки прямим, але й зворотним?

- А. Так
- В. Ні

21. Чи вірне твердження:

«Економічне зростання може спричинити зростання населення»?

- А. Так
- В. Ні

22. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що збільшення чисельності населення автоматично веде до зростання попиту на товари?

- А. Так
- В. Ні

23. Оберіть вірне твердження:

- А. старіння населення концентрується в країнах з високим рівнем доходів на душу населення
- В. старіння населення однаковою мірою зачіпає всі країни
- С. показником старіння є чисельність літніх людей
- Д. демографічна межа старості за підходом ООН – це 55 років

24. Оберіть з переліку ті заходи, що сприятимуть зменшенню економічних наслідків старіння населення в країні:

- А. накопичувальна система пенсійного забезпечення
- В. зростання продуктивності праці
- С. зниження віку виходу на пенсію
- Д. збільшення зайнятості людей на пенсії
- Е. імміграція населення
- Ф. зменшення державних витрат на дітей

25. Які з викликів у перспективі постануть перед країнами із статево-віковою пірамідою, що має форму урни:

- A. скорочення чисельності робочої сили
- B. збільшення попиту на дитячі садочки і школи
- C. зростання витрат держави на охорону здоров'я і пенсії
- D. послаблення статевої асиметрії
- E. зменшення фіскальних надходжень до бюджету

26. Роль яких причин смерті зростає з переходом країни від традиційного до сучасного типу відтворення населення?

- A. екзогенних
- B. ендогенних

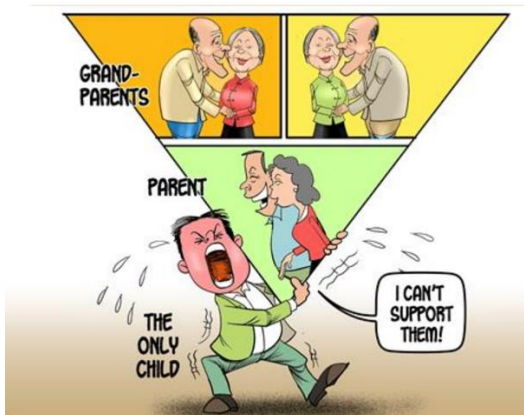
27. Найбільш точний індикатор народжуваності?

- A. загальний коефіцієнт народжуваності
- B. сумарний коефіцієнт народжуваності
- C. частковий коефіцієнт народжуваності
- D. кількість народжених

28. Що ілюструє рисунок (багатоваріантне запитання)?

Автор рисунку: Jiao Haiyang/China.org.cn. Джерело рисунку:

http://www.china.org.cn/opinion/2013-01/28/content_27812160.htm

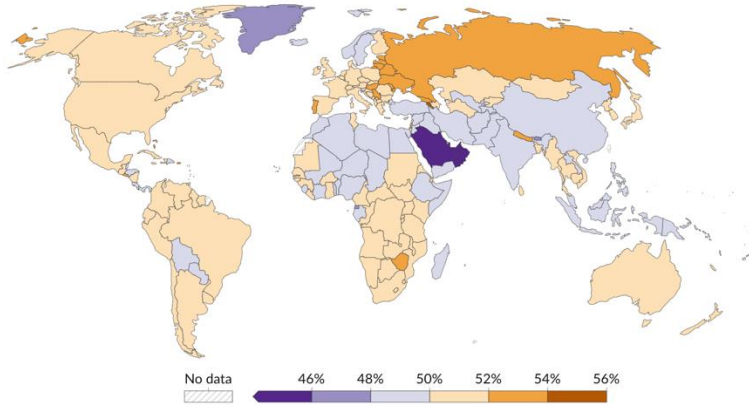
- A. демографічний дивіденд
- B. наслідки старіння

- C. звужений режим відтворення
- D. модель малодітної сім'ї
- E. високе демографічне навантаження літніми людьми

29. Які країни мають статеві-вікову піраміду типу «урна»?

- A. країни з високим рівнем народжуваності та низькою тривалістю життя.
- B. країни з низьким рівнем народжуваності та високою тривалістю життя.
- C. країни з високим рівнем народжуваності та високою тривалістю життя.
- D. країни з низьким рівнем народжуваності та низькою тривалістю життя.

30. Ця карта (джерело: In World in Data) демонструє відмінності між країнами за показником:

- A. темпи росту населення
- B. частка старого населення
- C. частка жіночого населення
- D. темпи приросту населення

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ

1. Вплив демографічних змін на системи охорони здоров'я та освіти
2. Демографічний фактор і ринок праці
3. Статевो-вікова структура населення як фактор розвитку (економічного, соціального, політичного) країни
4. Регіональні відмінності у домінуючих типах сімейних структур
5. Сімейна структура населення як фактор суспільного розвитку
6. Історична трансформація шлюбів. Альтернативні форми сімейних відносин
7. Наслідки трансформації сімейної структури
8. Класичні теорії міграції населення: теорія тяжіння, теорія пропозиції та попиту, теорія інтервенціонізму
9. Сучасні теорії міграції: теорія мереж, теорія життєвого циклу, теорія системного світу
10. Вплив клімату на міграцію населення
11. Зростання глобальної міграції: причини і наслідки
12. Географія міграційних потоків
13. Дискусійні питання демографічної політики
14. Урбанізація як фактор народжуваності
15. Демографічні наслідки військових конфліктів (на прикладі російсько-української війни)

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ РОБІТ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Розподіл балів

Форма навч.	Практичні заняття (1-9)									Тести	Проект	Сам/роб	Разом
	1	2	3	4	5	6	7	8	9				
ДФН	5	5	5	5	5	5	5	5	5	25	15	15	100
ЗФН			10	10						25	15	40	100

Критерії оцінювання

№ з/п	Критерії	Бали за національною системою оцінювання
1	Здобувач вищої освіти активно працює, демонструє глибоке розуміння теорії, незалежне мислення, дає повні та без помилок відповіді на запитання викладача, аналізує отриману інформацію та критично її оцінює, робить узагальнення і формулює висновки, у повному об'ємі виконує завдання практикуму й самостійну роботу	5
2	Здобувач вищої освіти демонструє достатній рівень володіння теорією, впевнено аналізує отриману інформацію, робить самостійні узагальнення і висновки, практичні завдання виконує з мінімальною кількістю помилок	4
3	Здобувач вищої освіти у цілому оволодів навчальним матеріалом, але не виявляє особливої активності на практичних заняттях та під час дискусії, виконує практичні завдання не в повному обсязі, припускається	3

	суттєвих помилок, відчуває труднощі у формулюванні висновків	
4	Здобувач вищої освіти недостатньою мірою оволодів навчальним матеріалом, не вміє самостійно аналізувати отриману інформацію, робити узагальнення і висновки, практичні завдання не виконує або виконує із значною кількістю помилок. Результат є нижчим від мінімальних вимог щодо теоретичної глибини, практичної значущості, аналітичних здібностей і незалежності думки.	1-2

Навчально-методичне видання

МЕЛЬНИК Ірина Геннадіївна

НАСЕЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Середня освіта (Географія)». Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 60 с.

За редакцією автора